

Angolról magyarra fordított szövegek idegenszerűségének vizsgálata

Szabados Ágnes

E-mail: szabadosa@freemail.hu

Kivonat: A fordított szövegek vizsgálata és sajátos jegyeinek feltárása a fordítástudomány egyik legfontosabb feladata. Ennek lehetséges módja a fordított és az eredetileg célnyelven írott szövegek összehasonlító vizsgálata, mivel így meghatározhatjuk azon megkülönböztető jegyeket, amelyek a fordított szöveget idegenszerűvé, kvázi-helyessé teszik az olvasók számára. Az idegenszerűség régóta foglalkoztatja a nyelvészeket és fordításkutatókat, azonban az utóbbi években a kvázi-helyesség témájában kevés kutatás született. Jelen tanulmány a kvázi-helyesség témájával mindeddig legelmélyültebben foglalkozó Klaudy (1987) kutatási eredményeire támaszkodik. A dolgozat egy empirikus kutatást mutat be, amelynek célja angolról magyarra fordított társadalomtudományi szövegek alapján annak vizsgálata, vajon a célnyelvi olvasók meg tudják-e ítélni, fordított vagy autentikus célnyelvi szöveget olvasnak-e. A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy bár a megkérdezettek néha bizonytalanok, többnyire azonban meg tudják ítélni, eredeti vagy fordított szöveget olvasnak-e. Figyelemreméltó az a megállapítás is, miszerint a válaszadók nem feltétlenül a rosszul megfogalmazott szöveget tartják fordításnak, azaz a fordítást nem tekintik másodrendű tevékenységnek az anyanyelvi fogalmazáshoz képest.

Kulcsszavak: kvázi-helyesség, fordított szöveg, autentikus szöveg, jó fordítás, olvasói elvárások

Bevezetés

Jelen dolgozat arra a kérdésre keresi a választ, vajon mi okozhatja az angolról magyarra fordított szövegek fordításízét, és miben térnek el az eredetileg magyarul írt szövegektől. Az idegenszerűség okainak intuitív és szisztematikus feltárásával egyaránt régóta foglalkozik a fordítástudomány, azonban angol–magyar fordítási irányban még kevés eredmény született. A fordított szövegek leírása és elemzése rendkívül összetett feladat, hiszen a nyelvészet szinte valamennyi szintje kihat a szöveg egészére: a lexikai és grammatikai jellegzetességek az egész szövegszerveződést tekintve meghatározóak. A kvázi-helyesség vizsgálata tehát azért is releváns, mert a fordítástudomány és általában az alkalmazott nyelvészet számos területén hasznosíthatók az eredmények: a grammatika, lexikológia, szövegtan, pragmatika, illetve a fordítástudomány területén belül a fordítási univerzálék, a fordítás oktatása és a fordítás minősége területén is fontos ismeretanyagra tehetünk szert. Az angol és a magyar nyelv jellemző szövegszintű eltéréseivel pedig még viszonylag kevesen foglalkoztak.

Dolgozatom alapproblémája tehát a fordításokban érezhető idegenszerűség, amelyet nagyon nehéz objektívan vizsgálni, hiszen a fordítók szövegszintű szövegalkotási folyamata többnyire nem tudatos, és az olvasók is általában intuitívan értékelik a szövegeket. A kvázi-helyesség jelenségének objektívabb és szisztematikusabb leírásában segítséget nyújthat az olvasói elvárások megismerése, ezért az elméleti háttér áttekintése után egy kérdőíves felmérés segítségével szeretnék a következő kutatási kérdésekre válaszolni:

1. Meg tudják-e ítélni az olvasók, hogy magyar nyelvre fordított vagy eredeti magyar nyelvű szöveget olvasnak?
2. Milyen jellemzők alapján tekintenek egy idézetet fordított vagy autentikus magyar szövegnek?

A vizsgálat során feltárjuk az olvasók intuitív elképzeléseit a fordított és autentikus szövegek sajátosságairól, majd hipotéziseket fogalmazunk meg a fordított szövegek jellemző jegyeiről.

2. A kvázi-helyesség kutatása során elért eddigi eredmények

2.1. A kvázi-helyesség fogalma

A fordításokban érzékelhető idegenszerűség régóta foglalkoztatja a kutatókat. A jelenséget a magyar szakirodalomban a *kvázi-helyesség*, *fordításízűség*, míg a nemzetközi szakirodalomban a *quasi-correctness*, *translationese* és *translated language* terminusokkal határozzák meg. A fogalmat először Papp Ferenc (1972) használta és definiálta. Szerinte a kvázi-helyes szövegekre az alábbi három állítás egyszerre jellemző: (1) a szöveg minden mondata az adott nyelv grammatikai szabályait követi, (2) az adott nyelv beszélői a szöveg minden mondatát helyesnek és elfogadhatónak tartják, (3) az egész szöveget mégis elutasítják, mert nem felel meg a szövegről alkotott intuitív elképzeléseiknek. Klaudy (1999) utal arra, hogy a terminus egyben azt is sugallja, a fordított szöveg nem rosszabb, mint az eredeti célnyelvi szöveg, hanem egyszerűen más. Klaudy a jelenséget a következőképpen határozza meg:

„A kvázi-helyesség a fordítás eredményeképp keletkezett célnyelvi szöveg egészének eltérése az eredeti célnyelvi szövegektől. Egészen finom, mondat szinten érzékelhetetlen eltérésekről van szó, a fordított szöveg **egésze** az, ami más, mint az eredeti célnyelvi szövegek. Az olvasó csak enyhe **idegenszerűséget** érez, de nem tudja megmondani az okát.” (Klaudy 1999:116)

2.2. A kvázi-helyesség okai

A kvázi-helyesség tehát azt jelenti, hogy a mondatok grammatikailag helyesek, a másság nem a mondatokban, hanem a mondatok fölött, azaz szövegszinten

érhető tetten. Klaudy (2007) *Szövegszintű műveletek a fordításban* című tanulmányában megfogalmazza, hogy „a fordítás eredményeképpen keletkezett szövegek mások, mint az autentikus célnyelvi szövegek, és éppen a szövegszint az, ahol a másság kimutatható,” továbbá „a forrásnyelvre jellemző szövegépítési sajátosságok nem kerülnek át a célnyelvbe, de megváltoztatják a célnyelvi szöveg mondatszerkesztési sajátosságainak eloszlását” (Klaudy 2007: 139). Mivel azonban a szöveg minden eleme hozzájárul a szöveg egészének szerveződéséhez, ezért a szövegszintű kvázi-helyesség rendkívül összetett jelenség, amely számos különböző okra vezethető vissza. Klaudy (2007) szerint a legfontosabb szövegszintű művelet a lexikai és szintaktikai lehetőségek közül való választás.

(1) lexikai választások közül a fordítói kompetenciát tükrözi többek között a nem terminusértékű lexika fordítása (pl. hamis barátok elkerülése, konkretizáció és generalizáció, jó és rossz kollokációk), valamint a reáliák fordítása. Szövegszintű hatása van az átvétel, kihagyás és körülíró fordítás közötti választásnak is.

(2) grammatikai választások terén különös hangsúlyt kap a mondatok szövegkohéziós funkciója, illetve az egyes mondatok közötti egyeztetés. Ha például a fordító nem következetesen alkalmazza az egyes és többes számot vagy a cselekvő és passzív szerkezetű megfogalmazást, az az egyes mondatok szintjén még nem, a szöveg egészében azonban idegenszerűséget eredményez.

Klaudy (1997) a lexikai és grammatikai átváltási műveletek szisztematikus leírásával megalapozza a kvázi-helyesség tudományos vizsgálatát. A szerző megkülönböztet kötelező és fakultatív átváltási műveleteket. Ha a fordító a kötelező átváltási műveleteket nem hajtja végre, akkor nyelvtanilag helytelen mondat keletkezik. Ha azonban a fakultatív átváltási műveletek maradnak el, akkor sok esetben grammatikailag helyes, ám a célnyelvi befogadó számára nehezen olvasható, fordításízű mondat vagy szöveg jön létre. A nyelvi közvetítőnek ezért virtuózan kell bánnia a különböző fakultatív átváltási műveletekkel. Vannak olyan fordítás-specifikus műveletek, amelyek különösen tükrözik a fordító szakmai hozzáértését és gyakorlatát, így például a jelentések felcserélése, az antonim fordítás, a teljes átalakítás vagy a kompenzáció, amelyek segítségével a fordítás több szemszögből is megközelíthető, színesíthető, gazdagítható.

2.3. A nemzetközi fordítástudomány vizsgálódásai

A magyar kutatások mellett a nemzetközi fordítástudomány is számottevő eredményeket ért el a kvázi-helyesség területén. Weizman és Blum-Kulka már 1987-ben tanulmányt írt a „translated language” azonosításáról. Vehmas-Lehto (1989) oroszról finnre fordított újságcikkek alapján végzett kutatást a „quasi-correctness” leírására. Gideon Toury (1986) „discourse transfer”-nek nevezi a forrásnyelvi szövegszintű jellemzők átvitelét a célnyelvi szövegbe. Mona Baker *In Other Words* című művében szintén megfogalmazza az aktuális tagolás vizsgálatakor, hogy a grammatikai helyesség nem feltétlenül garantálja az elfogadhatóságot, mivel ahhoz az is szükséges, hogy egy adott

megnyilatkozás illeszkedik a szöveggörnyezetbe. Korpusznyelvészeti vizsgálódásai pedig a korábban sokszor intuitív megközelítés helyett tudományosabb és objektívabb eredmények elérését teszi lehetővé.

Katharina Reiss már 1971-ben megállapította, hogy a fordítások nem aknázzák ki teljesen a célnyelv nyelvi forrásait. Egy fordítás minőségét ezért úgy mérhetjük fel, hogy megvizsgáljuk a célnyelv azon leggyakoribb szavait, amelyek a forrásnyelvben nem léteznek. Amennyiben ezek számottevő mértékben előfordulnak, a fordítás minősége jó. Erre az elméletre alapozva vizsgálja Tirkkonen-Condit (2002) a kvázi-helyességet (*translationese*) angolról finnre fordított szövegekben. A *Translationese – a myth or an empirical fact* című tanulmányában angol–finn fordítási irányban vizsgálja, mely nyelvi jegyek alapján ítélnék a befogadók egy szöveget eredetinek, illetve fordítottnak. Ebben a cikkben többek között Katharina Reiss elméletét továbbgondolva kidolgozza az egyedi elemek elméletét (*unique items hypothesis*), amelynek lényege, hogy a fordított szövegekben alacsonyabb gyakorisággal fordulnak elő olyan nyelvi elemek, amelyeknek nincs nyelvi megfelelőjük a forrásnyelvben, azaz másképpen fejezik ki azokat más nyelvekben. Ha tehát egy célnyelvi szövegben gyakran fordulnak elő ilyen egyedi elemek, akkor a befogadónak az lesz a benyomása, hogy eredeti célnyelven megfogalmazott szöveget olvas. Ha angol–magyar nyelvpárra vonatkoztatom Tirkkonen-Condit elméletét, ilyen egyedi elem a magyar nyelvben például a *szerepvállalás* vagy a *rendeltetés* szó, az angol nyelvben pedig a *sophisticated*.

2.4. A kutatásban alkalmazott megközelítés

Dolgozatomban elsősorban a Klaudy (1987) és Tirkkonen-Condit (2002) által kidolgozott elméleti háttérre és eredményekre támaszkodom. Azt vizsgálom, hogy a kvázi-helyesség megjelenik és érzékelhető-e angolról magyarra fordított szövegekben. A szövegek értékelése során elsősorban a Klaudy által kidolgozott lexikai és grammatikai átváltási műveletek végrehajtását és azok elmaradását, valamint a Tirkkonen-Condit által fölvetett egyedi elemek (*unique elements*) meglétét és hiányát vizsgálom. Ez az elméleti háttér azért kifejezetten alkalmas a kérdőíves felméréshez, mivel az olvasók intuitív megfigyeléseinek tudományos alátámasztásaként szolgálhat.

A felmérés elkészítéséhez Klaudy (1987) kérdőíves felmérése jelentette a kiindulópontot, aki hasonló kutatást végzett már orosz–magyar fordítási irányban. Mivel angol–magyar nyelvpárban hasonló felmérés még nem készült, ezért azt érdemesnek tartottam elvégezni. A két vizsgálat eredményeinek összehasonlításával megállapíthatjuk, hogy az angolról magyarra fordított szövegek kvázi-helyessége is hasonló arányban érzékelhető-e, illetve az idegenszerűség indoklásaként az orosz–magyar nyelvpárhoz hasonló okokat említene-e a megkérdezettek.

3. A kutatás bemutatása

3.1. A korpusz

A kérdőíves kutatás kérdéseit empirikus elemzés segítségével szeretném megválaszolni. A vizsgálat kvantitatív, ugyanakkor kiegészül más kérdésekkel is, amelyek célja az esetleges eltérések olvasók általi feltárása és megítélése. A kérdőíves felmérés a válaszlappal és a szövegrészletekkel a Függelékben szerepel.

A korpuszban 9 olyan szöveg szerepel, amelyek különböző társadalomtudományi témájú könyvekben és folyóiratokban jelentek meg, a pszichológia, történelem, tudományelmélet, diplomáciatörténet területén. A szövegrészletek közül 6 fordítás és 3 eredeti magyar nyelven megfogalmazott részlet, terjedelmük pedig 170-200 szó. Céloom olyan nem szépirodalmi szövegek vizsgálata volt, amelyek a hétköznapi és tudományos nyelvhasználatot tükrözik. Választásom véletlenszerű volt, ugyanakkor arra törekedtem, hogy a fordított és az autentikus magyar szövegek minősége változatos legyen.

A kérdőív kitöltése nem könnyű feladat, hiszen valamennyi szöveget publikálták, ezért minden bizonnyal lektor is javította azokat. Ennek ellenére az összeállításakor ügyeltem arra, hogy a forrásnyelvi jegyek jól érzékelhetőek legyenek, ezért kiválasztás közben a forrásnyelvi interferencia jegyeit kerestem. Azért választottam páratlan számú szöveget és nem egyenlő arányban osztottam meg a fordított és eredeti magyar szövegeket, hogy a kitöltés során a befogadókat ne a válaszok matematikai aránya befolyásolja.

A kérdőíves felmérésben 30 személy vett részt. A megkérdezettek életkora 23 és 42 év közötti, 17 nő és 13 férfi. A célcsoport kiválasztásánál arra törekedtem, hogy kitűnő idegennyelv-tudással rendelkezzenek. Fontos szempont volt az is, hogy lehetőleg minél több szakfordító legyen közöttük, mivel ők tudatosabban észreveszik a forrásnyelvi interferenciát a fordított szövegekben, mint azok, akiknek nincs fordítási tapasztalatuk. Valamennyi válaszadó magyar anyanyelvű, de van, aki évek, évtizedek óta él külföldön. Többen dolgoztak angol nyelvterületen, az egyik megkérdezett húsz évig élt az Amerikai Egyesült Államokban.

A kérdőív az alábbi három kérdést tartalmazta:

1. Ön szerint a szöveg eredetileg magyar nyelvű vagy fordított?
2. Mivel indokolja a döntését?
3. Ha fordításnak tartja a szöveget, mennyire jó fordításként értékeli?

A felmérés a fentiek mellett arra a kérdésre is választ ad, hogy az olvasók vajon a jól megformált szöveget automatikusan eredeti magyar szövegnek tartják-e és a fordítást csak másodlagos szövegeknek, vagy pedig egy fordítás is lehet-e szerintük ugyanolyan jó minőségű, mint az autentikus magyar szövegek.

3.2. A szövegek előzetes elemzése

Mielőtt a kérdőíveket kiosztottam, megvizsgáltam a kilenc szöveget kvázi-helyesség szempontjából, és ennek alapján előzetes értékelést készítettem

a korpuszról. Az elemzés során Klaudy (1987, 1999) és Tirkkonen-Condit (2002) munkája során elsősorban a fakultatív lexikai és grammatikai átváltásokat, a kollokációkat és egyedi elemeket, valamint a szöveg feldolgozásának nehézségét vizsgáltam.

A korpusz három eredeti és hat fordított magyar szöveget tartalmaz. Az eredeti magyar szövegek közül a **3. szöveg** megítélésem szerint a jól megformált magyar szöveg jegyeit hordozza. Mivel tudományos szöveg, ezért témája és mondszerkezete bonyolultabb, ennek ellenére könnyen érthető, átlátható szerkezetű, gördülékenyen olvasható. A magyar nyelv lexikai lehetőségeit kiaknázza, így állandósult szókapcsolatokat, átvitt értelmű kifejezéseket is tartalmaz (*megkongatták a vészharangot*). Az **5. szöveg** szintén jól megformált tudományos szöveg: logikus felépítésű, a tudományos terminológia következetes használatával. A mondszerkesztése azonban néhol túlságosan bonyolult és akadozó. A többszörösen összetett mondatok miatt a befogadónak nagyobb energiát kell fordítania arra, hogy megértse a szöveget. A **7. szövegben** az eredeti magyar megfogalmazást tükrözi többek között a sajátos, egyedi szóhasználat (*leghivatottabb*), valamint a természetes lexikai kapcsolódások (*fájdalmasan érint*). Ugyanakkor a megkérdezettek számára nehézséget okozhatnak a ritka idegen kifejezések (*konciliáns, fundamentális*) és a többszörösen összetett mondatok, amelyek meghosszabbíthatják a befogadó feldolgozási folyamatát. A fentiek alapján a 3. szöveget 5, az 5. és a 7. szöveget pedig 4 pontra értékelem.

A fennmaradó hat szöveg angolról magyar nyelvre fordított szöveg. Közülük az **1. szöveg** megítélésem szerint közepes fordítás. Nem tartalmaz nyelvhelyességi hibákat, a mondszerkesztés világos és a gondolatmenet érthető. Ugyanakkor közvetett interferencia érezhető több területen, amelynek következtében a szöveg modoros: szokatlan kollokációk (*szellemi akrobatamutatvány, nőtágok, lefegyverző tulajdonság*), illetve a fordító nem végzi el a fakultatív grammatikai átváltási műveletet a névszói szerkezet igésítésére (*mélyen gyökerező vonzódás és politikai fanatizmusra való hajlam -> hajlamosak vonzódni a halálhoz és hajlanak a politikai fanatizmusra*). Nem jellemző az egyedi elemek jelenléte. A **2. szöveg** egészen jó fordítás, és itt más fordítói stratégia figyelhető meg, mint az előzőben. A mondszerkezetek világosak és egyszerűek, a mondanivaló jól érthető, a gondolatmenet nem akadozik. Sok szóismétlés (pl. *agy*) is szerepel a szövegben, amely eredeti magyar szöveg benyomását kelti. Ugyanakkor a fordító nem hajtott végre egyes fakultatív átváltási műveleteket, így idegenszerűek a szenvedő szerkezetek, a névszói szerkezetek (*agyunk képes az alkalmazkodásra -> agyunk képes alkalmazkodni helyett*), vagy az utolsó mondatban a fordító elmulasztotta a névelő betoldását (*a kutatók*). Fordításizű számomra az *olyan aggyal jövünk a világra, amely...* szerkezet is, ehelyett természetesebb hangzású lenne az *amikor megszületünk, az agyunk...* mondatkezdés. A forrásnyelv hatását jelzi a következő mondatban a tény szó felesleges használata is: *A kutatók dokumentálni tudják azt a tény, hogy...* Az *ezzel biztosítva* és az *így téve lehetővé* kifejezések angol szerkezetek tükörfordítása, amelyek szintén idegenszerűek.

A **4. szöveget** gyenge fordításnak tartom. Szokatlan összetett szavak (*boldogságtartomány*) és lexikai kapcsolódások (*a boldogság megtörténik*) jellemzők. Nagyon erősen érződik az interferencia, túlságosan szószerinti a fordítás.

Egyszerű tartalom bonyolult megfogalmazásban, amelyet a befogadónak nehéz feldolgoznia. Nem aknázza ki a magyar szókincs lehetőségeit, szinte csak a leggyakoribb, semleges töltetű szavak közül válogat a fordító. A *döntő fontosságú megérteni* esetén a nyelvi közvetítő bizonyára szó szerint fordította le az angol szerkezetet, holott itt is átváltási műveletet kellett volna végrehajtania: az igésített *meg kell értenünk* szerkezet természetesebb hangzású lenne a magyar olvasó számára. A személytelen forrásnyelvi mondatok sem lennének idegenszerűek, ha a fordító szintemelést hajtana végre, és alanyt helyezne a mondatba (*lehetőséges büszkének és elégedettnek lenni* -> *büszkék és elégedettek lehetünk*). Ehhez hasonlít a *boldogság mindhárom fajtáját megismerve...* határozói igeneves szerkezet is, ahol a fordítónak el kellett volna végeznie a szintemelés fakultatív átváltási műveletét a kvázi-helyesség elkerülése érdekében.

A **6. szöveget** jó fordításnak ítélem meg. Szerkezete érthető, logikus, még a többszörösen összetett mondatok is jól megformáltak. Lexikai szempontból azonban igen erősen érződik az idegenszerűség. Bár az egyik fordítási univerzálé, a normalizáció követésének elve kimondja, hogy a nyelvi közvetítők a megszokotthoz közelítő ekvivalenst keresik a célnyelvben, ebben a részletben mégis éppen a rengeteg köznyelvi kifejezés teszi gyanússá a szöveget. Mintha a szerző túlságosan is frappáns, idiomatikus igyekezne lenni: könnyed, kollokvialis, hétköznapi fordulatokban gazdag szavakat, kifejezéseket és állandósult szókapcsolatokat használ, ezek azonban nem természetes hangzásúak, mivel autentikus szövegekben nem ilyen sűrűséggel és ilyen szöveggörnyezetben használjuk őket. Idegenszerű például a *pimasz* szó, illetve erőltetett egy mondaton belül egymástól néhány szónyi távolságra a *letaszítható a talapzatáról* és a *felvenni a kesztyűt*. A kevesebb talán több volna, természetesebb hangzást eredményezne. Kvázi-helyességet eredményez továbbá a *tulajdon eszméinek hirdetőjeként próbáltam látni* szerkezet is; itt a grammatikai felbontás és felemelés végrehajtásával természetesebb hangzásúvá válna a szöveg.

A **8. szöveget** közepes fordításként értékelem. A részlet a témából és ismeretterjesztő jellegéből fakadóan jól érthető, logikus elrendezésű, de ez nem a fordító erénye. A fordítás túlságosan tapadó, erősen érződik az interferencia, szinte olvasható a célnyelvi magyar szöveg mögött a forrásnyelvi angol szöveg. Több helyütt érződik egy-egy átváltási művelet hiánya. Így például az *Általában a felírt nyugtatók 70–80%-a alvási zavarokra használt* mondat helyett természetesebb hangzású lenne az *Általában a felírt nyugtatók 70–80%-át alvási zavarokra szedik/használgák*, azaz a szenvedő szerkezetet a magyarban cselekvőre kellett volna váltani. Az átváltási műveletek hiánya mellett grammatikai, nyelvhelyességi hibák is előfordulnak. A címben például a *lehetőséges megoldás* elől hiányzik egy névelő.

A **9. szöveget** rossz fordításnak tekintem, ahol szintén erősen érződik a forrásnyelvi szöveg interferenciája. A mondatok megfogalmazása sokszor bizonytalan, nem egyértelmű, melyik mondatrész hová tartozik. Már az első mondat szerkesztése sem egyértelmű: *Gyermekünk fejlődésének során az érintés érzelmi kielégülésének nélkülözhetetlen része marad*. Első olvasásra azt hihetjük, hogy az érintés szó a birtokos szerkezet részét képezi, azonban a mondatot végigolvasva kiderül, hogy a gyermek érzelmi kielégüléséről van szó. Sokkal

gördülékenyebb lenne a mondat az alábbi szórenddel: *Az érintés gyermekünk fejlődése során érzelmi kielégülésének nélkülözhetetlen része marad.* Egy másik grammatikai probléma a szám és személy egyeztetésének elmulasztása (*megérintik a vállunkat, megveregetjük a másik vállát*), valamint a konkretizálás elmulasztása: *Gyermekünknek szüksége van az ilyenfajta kontaktusra, bár ez ahogyan növekszik, egyre inkább csökken.* Az alanyváltást világosan jelezni kellene. A szöveg szókincese egyszerű, emellett a fogalmazó kevésbé jártas a stílusbeli finomságokban is. Szokatlan kollokációk (*érzelmi kielégülés*) is nehézkessé teszik az olvasást. *A személyiség hatással van az érintés szükségességére* szintén kvázi-helyes mondat.

A fenti elemzés alapján tehát az alábbi előzetes értékelést készítettem: a 9. szöveget 2, az 1., a 4. és a 8. szöveget 3, a 2. és a 6. szöveget pedig 4 pontra értékeltem.

4. A kutatás eredményei

4.1. A kvantitatív mérések eredményei

A felmérés során a résztvevőknek két olyan kérdésre kellett válaszolniuk, amelyek statisztikailag értékelhetőek. Ennek megfelelően vizsgáljuk meg, hogy a megkérdezettek milyen arányban döntöttek helyesen, illetve mely szöveget hogyan értékelték.

1. táblázat

A fordított és eredeti magyar szövegek értékelése

Szöveg sorszáma	Eredeti vagy fordított magyar szöveg	Helyes döntések száma	Helyes döntések aránya	Saját előzetes értékelésem	Megkérdezettek általi értékelés
1	Fordítás	48	80,0%	3	3,6
2	Fordítás	20	66,6%	4	4,13
3	Eredeti	20	66,6%	5	4,28
4	Fordítás	20	66,6%	3	4,21
5	Eredeti	14	46,6%	4	4,26
6	Fordítás	26	86,6%	4	4,21
7	Eredeti	14	46,6%	4	3,93
8	Fordítás	22	73,0%	3	4,26
9	Fordítás	12	40,0%	2	4

Az 1. számú táblázat azt mutatja statisztikailag, hogy az olvasók milyen arányban döntöttek helyesen arról, fordított vagy eredeti magyar nyelvű szöveget olvastak-e. A megkérdezettek közül többen is bevallották, hogy a kérdőív kitöltése nehéz volt, többször csak intuitíven döntöttek, és gyakran bizonytalanok voltak a helyes válaszban. A megadott személyes adatok alapján megállapítható,

hogy a legtöbb helyes választ nem a kiváló idegennyelv-tudással rendelkezők, hanem inkább a magyar nyelvészeti ismeretekkel bírók adták, illetve ők tudták részletesebben és szisztematikusabban megindokolni döntéseiket.

A legtöbben az 1. és a 6. szövegről tudták megállapítani, hogy fordítás. Ennek oka lehet, hogy mindkét szöveg erősen idegenszerű a túlbonyolított szókapcsolatok és mondatok következtében. A 2., 3., 4. és 8. idézetről szintén a kísérleti személyek nagy hányada, a kétharmaduk döntött helyesen. Közülük az egyik szöveg eredetileg is magyar nyelven íródott, jól megformált és könnyen érthető szöveg, így a megkérdezettek nem érezték erős idegenszerűséget. A szövegek minőségének olvasók általi értékelését a 2. számú táblázat rangsorolja.

2. táblázat

A szövegek minőség szerinti rangsorolása

Rangsor	Értékelés	Előzetes értékelés	Fordítás vagy eredeti magyar szöveg?	A szöveg sorszáma a kérdőívben
1.	4,28	5	Eredeti	3.
2.	4,26	4	Eredeti	5.
3.	4,26	3	Fordítás	8.
4.	4,21	3	Fordítás	4.
5.	4,21	4	Fordítás	6.
6.	4,13	4	Fordítás	2.
7.	4	2	Fordítás	9.
8.	3,93	4	Eredeti	7.
9.	3,6	3	Fordítás	1.

Az eredmények nagyrészt az előzetes várakozásoknak megfelelően alakultak. A két legjobb eredményt két eredeti magyar szöveg, az 5. és a 3. számú érte el, és csupán egyetlen eredeti magyar szöveg kapott gyengébb pontszámot: a 6. számú, amelyet előzetesen is gyengébb minőségű magyar szöveggént értékeltünk.

Érdekes eredmény, hogy a fordítások közül a 8. számú az egyik legjobb értékelést kapta, tehát a kísérleti személyek nem feltétlenül a rosszul megformált szövegeket tekintik fordításnak. Ugyanakkor azok a szövegek, amelyeket a megkérdezettek nagy számban tartottak eredetinek (3., 5., 7., 9.), nem feltétlenül kaptak jó értékelést. A 7. szöveg pontszáma 3,93, míg a 9. számúé 3,6. Tehát a megkérdezettek többször a rossznak tartott szövegekről is azt feltételezték, hogy autentikus magyar szövegek. A 9. szöveg esetén a válaszadók döntése talán azzal magyarázható, hogy hétköznapi témájú szöveg egyszerű mondatszerkezettel és gyakori szavakkal, ezért gyorsan olvasható és könnyen megérthető a grammatikailag, lexikailag és stilisztikailag helytelen vagy idegenszerű mondatok ellenére is.

Többször előfordult, hogy a megkérdezettek kérdőjellel jelölték, ha nem tudták egyértelműen eldönteni, fordított vagy eredeti magyar szöveget

olvasnak-e. Ez a 4., a 7. és a 9. szöveg esetén egy, az 5. szöveg esetén pedig két bizonytalan választ jelentett. Ilyenkor az eredményekhez azt a döntést vettem figyelembe, amelyet a válaszadó a kérdőjel előtt megnevezett.

4.2. A kvalitatív felmérés eredményei

A kvantitatív mérést követően a szöveges értékelések feldolgozásával a magyar szövegek főbb jellegzetességeit és a szövegekkel kapcsolatos olvasói elvárásokat vizsgálhatjuk meg: milyen jegyek alapján tartanak a befogadók egy szöveget vagy egy fordítást jónak vagy rossznak?

A szöveges indoklások alapján a jól megformált magyar szöveg jellemzője lexikai szinten az állandósult szókapcsolatok és átvitt értelmű kifejezések jelenléte (*megkondgatták a vészharangot*), valamint az idegen szavak hiánya. Grammatikai szinten fontos a világos mondat szerkezet és a logikus szerkesztés. Többen utalnak a szerkezet és a mondanivaló viszonyára is: „szerkezete és mondanivalója világos; tudományos jellege miatt bonyolult a mondat szerkezete, de ennek ellenére érthető, magyarázó”. A megkérdezettek számára rendkívül fontos szempont a tömör, jó stílus is, a mellébeszélés hiánya: „a mondatok természetesen jönnek a fogalmazóból”. Többen említenek nyelvhelyességi, nyelvművelési szempontokat is: „helyes, szép nyelvhasználat”. Akadt, aki a forrásnyelvi interferencia hiányát is kiemelte: „Gördülékeny fogalmazás, egyetlen olyan jegyet sem találtam benne, ami az angol mondat szerkesztés vagy szóhasználat logikájára utalna”.

A jól megformált autentikus magyar szövegekkel szemben a rossz szövegekről kevés szó esik. Mindössze egy válaszadó említi az egyik idézet negatív tulajdonságaként, hogy a stílusa nem eléggé árnyalt.

A kérdőíves válaszok alapján a jó fordítás jellemzője lexikai szinten az egyszerű és érthető szóhasználat. Az eredeti szövegekkel ellentétben az állandósult szókapcsolatokat, átvitt értelmű kifejezéseket nem említik, ami a normalizáció elvét erősíti meg. Grammatikailag az eredeti magyar szövegekhez hasonlóan az egyszerűen megérthető szószerkezeteket és a rövidebb mondatokat részesítik előnyben. A szerkezet és a mondanivaló viszonyát illetően az eredeti magyar szövegekhez hasonlóan elvárják a befogadók, hogy a tudományos téma és az összetett mondatok ellenére is érthető legyen, azaz a szöveget ne legyen nehéz feldolgozni, gördülékenyen lehessen olvasni.

A válaszadók szerint a rossz fordítás ismérvei lexikai szinten az idegen és összetett szavak túlzott gyakorisága, esetleg az idegen szavak magyarázata, valamint a szokatlan és erőltetett szóhasználat, főleg nem az adott szövegek környezetében. Grammatikai szinten megemlítik az angol nyelvi rendszer interferenciáját, példaként említve a névszói szerkezet megtartását igésítés helyett, a szenvedő szerkezet használatát, a jelzői szerkezet elejéről hiányzó névelőt, valamint a forrásnyelvben névmással kifejezett alany jelzésének elmulasztását. Negatívumként értékelik, ha a szöveg sok összetett mondatot és túl hosszú mondatokat tartalmaz. A mondatok fölötti szinten a válaszadók a konzisztencia hiányát és a logikátlan felépítést, a zavarosságot, nehézkességet, mesterkéeltséget és modorosságot említik. A rossz fordítás továbbá nehézkesen értelmezhető és olvasható.

Volt olyan válaszadó, aki ezt így fogalmazta meg: „Nem memorizálható, nem visszamondható mondatok.”

A szövegek értékelése során előfordult, hogy a válaszadókat a nyelvi jegeken kívül egyéb tényezők is befolyásolták. A megkérdezettek így indokolták válaszaikat: „A magyar számára – véleményem szerint – nem különösebben hangoznak romantikusnak ezek a helységnevek, így nem valószínű, hogy ezt a szöveget magyar anyanyelvű írta volna.” „Technikailag összességében jól megoldott fordítás – csak a logikáján érzem, hogy fordítás, kicsit „odagondolom” az angol eredetit.” „Abból gondolom csak, hogy fordítás, hogy magyar nyelven nem alkotunk ilyen gondolatokat.” „Nem magyar gondolatiságú, szellemiségű.”

A kutatás több meglepő eredménnyel is szolgált. Érdekes módon például az olvasók nem feltétlenül azokat a szövegeket tartották jobban megformálnak, amelyeket eredetinek vélték, illetve nem feltétlenül a rosszabbnak értett szövegeket fordításnak, amiből az következik, hogy az olvasók szerint a fordítások is lehetnek ugyanolyan jól megformáltak, ugyanolyan magyaros szövegek. Volt olyan válaszadó, aki az eredeti magyar szövegnek tartott idézetet minősítette nehézkesen értelmezhető és olvasható szövegnek. Ettől függetlenül az olvasók véleménye szerint általában a fordított magyar szövegeket nehezebb megérteni, mint az eredeti magyar szövegeket.

A válaszok rávilágítanak arra, hogy a befogadó számára rendkívül fontos az egyszerű, világos megfogalmazás és szerkesztés a különböző nyelvészeti szinteken. A megkérdezettek értékeléséből kiderül, hogy a hétköznapi, egyszerű beszédet tükröző szövegeket többen tartják eredeti magyar szövegnek, még akkor is, ha grammatikailag nem mindig helyes a megfogalmazás. Ugyanakkor egy hosszú mondatokat és összetett gondolatokat kifejező szöveget könnyebben sorolnak be fordításnak, még akkor is, ha annak gondolatmenete logikus és jól követhető.

Ez az egyszerűségi igény mondatszinten is megnyilvánul. A fordítónak különös figyelmet kell fordítania a mondatok szerkezetére. A kísérleti személyeknek rendkívül fontos az átlátható szerkezet. Szinte mindenki negatívumnak tartja a hosszú mondatokat, pozitívumnak pedig a rövid mondatokat. Az eddigi kutatási eredmények szerint a fordítók ritkán osztanak egy forrásnyelvi mondatot több célnyelvi mondatra (Klaudy 1997), azonban a felmérésünk arra világít rá, hogy az olvasók számára ez valóban fontos szempont a célnyelvi szövegek befogadásakor. A felmérésben sokszor a mondatok hosszúsága alapján hoztak téves döntést a válaszadók. Többen az összetett mondatok száma alapján következtettek arra, hogy fordítást olvasnak, illetve a rövidebb mondatokat vélték eredeti magyar szövegnek, nem számolva azzal, hogy a különböző témákra, műfajokra és stílusokra más-más mondat szerkezetek jellemzőek.

A szövegek értékelésekor fontos pozitívum az állandósult szókapcsolatok és átvitt értelmű kifejezések jelenléte, amelynek alapján a szövegeket szintén eredeti magyar szövegnek ítélik meg. Ugyanakkor meglepő volt számomra, hogy bár a 6. számú szöveg számos állandósult szókapcsolatot, átvitt értelmű kifejezést, képszerű és frappáns fordulatot tartalmaz, amelynek alapján az olvasók

eredeti szövegnek vélhették volna, ennek ellenére 84,6%-uk fordításnak ítélte meg, és többen éppen ezeknek a képszerű és átvitt értelmű kifejezéseknek a túlzott gyakoriságát emelték ki indoklasként.

A várakozásaimtól legjobban a 9. szöveg értékelése tért el. Mivel ezt eredetileg rossz fordításnak és rosszul megformált szövegnek tartottam, ezért igen meglepődtem, hogy a megkérdezettek 60%-a vélte eredeti magyar szövegnek, és a szöveg minősége az értékelés szerint 4 pont. A szövegben alapvető nyelvhelyességi hibák, magyartalan mondatok, illetve közvetlen interferencia is előfordul. Az olvasók bizonyára azért tartják mégis jól megformált szövegnek, mert a témája egyszerű, könnyen megérthető, a mondatok rövidek.

A személyes adatok szempontjából a várakozásaimmal ellentétben nem feltétlenül azoknak a kísérleti személyeknek volt több helyes találatuk, akik jobban tudnak angolul vagy más idegen nyelven. Ennél is nagyobb jelentősége volt talán a magyar nyelvészeti tanulmányoknak. A legtöbb helyes találatot például az a kísérleti személy érte el, aki ugyan gyenge angoltudással, azonban magyar nyelvészeti diplomával rendelkezik.

Érdekes, hogy nemek szerint is más eredmények és indoklások születtek. A férfiak számára sokkal fontosabb volt, hogy a szöveg tömör és logikus felépítésű legyen, mint a grammatikailag helyes megformáltság vagy a lexikai választások. A nők ugyanakkor ez utóbbi szempontokra is hangsúlyt helyeztek.

5. Összegzés

Kutatásom célja az volt, hogy angol–magyar fordítási irányban megvizsgáljam, tetten érhető-e a kvázi-jelenség a fordított magyar szövegekben, valamint mi lehet az oka annak, hogy a fordított magyar szövegek összességében eltérnek az eredetileg magyar nyelven íródott szövegektől. Vizsgálatom alapján megállapítható, hogy bár a szövegekről nem mindig egyszerű eldönteni, fordított vagy eredeti magyar nyelvű szövegek-e, a döntések 60–70%-a helyes, és az olvasók intuitíve meg is tudják indokolni döntésüket. A kutatás azt is igazolja, hogy a helyes döntéshez a jó fordítónak nem csupán kiváló idegennyelv-ismeretre van szüksége, hanem a forrás- és célnyelvi nyelvészeti háttérismeret is legalább olyan fontos, tehát a fordítóképzésnek is van létjogosultsága.

A fordított és autentikus szövegek egészét tekintve azt is megállapíthatjuk, hogy a mondatok hosszúsága és összetettsége a válaszadók számára fontos támpont a döntéshozatalban. Az egyszerű megfogalmazás sokszor még a nyelvtani helyesség rovására is előnyt élvez sok befogadó számára. Hasonlóan döntő súlyú az állandósult szókapcsolatok és átvitt értelmű kifejezések jelenléte a szövegben, bár azok túlzott alkalmazása épp ellenkező hatást vált ki, és fordítás benyomását kelti.

A kutatás eredményei alapján a következő javaslatokat lehetne megfogalmazni a fordítók számára, hogy elkerüljék az idegenszerűséget az angol–magyar fordítás során:

- Ne alkalmazzanak túl hosszú mondatokat. Ha a szöveg és a mondat természete megengedi, gyakrabban is felbonthatnak egy mondatot több mondatra.
- Törekedjenek a minél egyszerűbb megfogalmazásra.
- Használjanak állandósult szókapcsolatokat és átvitt értelmű kifejezéseket, mert azok az eredeti szöveg benyomását keltik, azonban túlzott használatuktól óvakodni kell.
- Használjanak természetes szókapcsolatokat, kollokációkat, mert egy-egy mesterkélt szókapcsolat máris elárulja a befogadónak, hogy fordított szöveget olvas.

Ez a kutatás természetesen több szempontból sem reprezentatív. Nagyobb korpuszra van szükség, és több kísérleti személyt kell megkérdezni, különös tekintettel a magyar nyelvészeti végzettséggel rendelkezőkre. Érdekes lenne egy olyan vizsgálat is, amelyben nem nyelvszakos és nem nyelvészeti végzettségű kísérleti személyeket kérdezzük meg.

Problémát jelentett továbbá, hogy sok kísérleti személy nem indokolta szövegesen a döntését, holott az rendkívül hasznos lenne a kvázi-helyesség minél mélyrehatóbb vizsgálatához. Éppen ezért a jövőben arra is gondot kell fordítani, hogyan lehetne több konkrét indoklásra szert tenni.

A jövőben feltétlenül érdemes kiaknázni a korpusz-alapú kutatások által nyújtott lehetőségeket, és nagy mennyiségű korpusz felhasználásával objektív, lehetőleg számszerű eredményeket kimutatni. Tirkkonen–Condit (2002) egyedi elemek (unique item) hipotézisét is érdemes lenne alkalmazni magyar célnyelvi szövegek vizsgálatához.

Az eredmények a fordítástudomány több területén is hasznosak lehetnek. A vizsgálat segítséget nyújthat a nyelvek szövegszintű leírásában, hiszen rámutat az angol és a magyar nyelv közötti szövegszintű eltérésekre, amelyek hosszú ideig nem voltak tudatosak. A kutatás ehhez kapcsolódóan fontos szerepet tölthet be a fordítóképzésben. A gyakorló fordítók számára segít a nyelvpárra jellemző szövegszintű hibák tudatosításában és elkerülésében, stratégiák kialakításában, és ezáltal a fordítás minőségét is javítja.

Irodalom

- Baker, M. 1992. *In Other Words*. London: Routledge.
- Klaudy K. 1987. *Fordítás és aktuális tagolás*. Budapest: Akadémiai Kiadó (Nyelvtudományi Értekezések 123. sz.).
- Klaudy K. 1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica Kiadó.
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica (ötödik átdolgozott kiadás).
- Klaudy K. 2007. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Papp F. 1972. Okoncsatyelnaja redakcija tyeksztovih jegyinyic dlinnyee predlozsenyija. *Slavica* XII. 27–41.

- Reiss, K. 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Max Hueber.
- Tirkkonen-Condit, S. 2002. Translationese – a myth or an empirical fact? A study into the linguistic identifiability of translated language. *Target* Vol. 14. No. 2. 207–220.
- Toury, G. 1986. Monitoring Discourse Transfer: A Test-Case for a Developmental Model of Translation. In: House, J., Blum-Kulka, S. (eds.) *Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Gunter Narr. 79–95.
- Vehmas-Lehto, I. 1989. *Quasi-Correctness. A Critical Study of Finnish Translations of Russian Journalistic Texts*. Helsinki: Neuvostoliittoinstituutti.
- Weizman, E., Blum-Kulka, S. 1987. Identifying and Interpreting Translated Texts. *Indian Journal of Applied Linguistics* 13. 62–73.

Függelék

Kedves Olvasó!

Jelenleg a fordított szövegek jellemzőit vizsgálom egy kutatásban, és ehhez szeretném a segítségét kérni.

Az alábbi kérdőívben kilenc olyan szövegrészlet szerepel, amely társadalomtudományi témájú könyvekben és folyóiratokban jelent meg. Kérem, hogy a személyes adatok kitöltése után olvassa el figyelmesen a kilenc idézetet, és értékelje azokat az alábbi három szempont alapján:

1. Véleménye szerint a szöveg angolról magyarra készített fordítás, vagy eredetileg magyar nyelven írott szöveg?
2. Pár szóban indokolja a döntését (pl. szóhasználat, mondszerkezet, gördülékeny/nehézkes-e az olvasása).
3. Jól megformálnak tartja a szöveget? Hogyan értékeli 1-5 terjedő skálán (ahol az 1 nagyon rossz, az 5 nagyon jó)?

Köszönöm a közreműködését.

Szabados Ágnes

Válaszlap

1. Személyes adatok:

1.1. Milyen idegen nyelveket ismer?

Nyelv	Nyelvtudás szintje
Angol	

1.2. Fordító vagy szakfordító-e? igen / nem

2. A szövegek értékelése

A szöveg sorszáma	Fordítás vagy eredeti magyar nyelvű szöveg-e?	Értékelés	Indoklás
1		1 2 3 4 5	
2		1 2 3 4 5	
3		1 2 3 4 5	
4		1 2 3 4 5	
5		1 2 3 4 5	
6		1 2 3 4 5	
7		1 2 3 4 5	
8		1 2 3 4 5	
9		1 2 3 4 5	

1. szöveg

Szellemi akrobatamutatványnak tűnhet, hogy a németek után a spanyolokra térek. A közhiedelemmel ellentétben azonban e két népben sok közös vonás van: néha maximalizmussal határos komolyság, eléggé fejletlen gasztronómia (aminek mindkét esetben akadnak időnként sikeres pillanatai), sőt a gazdaság jó részét működtető bankmaffia.

Ehhez járul még a halálhoz való, mélyen gyökerező vonzódás és a politikai fanatizmusra való hajlam. Mára remélhetőleg mindkettő kimerült már, bár meg kell mondanunk: a spanyolokban megvan az a lefegyverző tulajdonság, hogy kollektívan vállalják a múltbeli hibákat, a Stasi előtt és után viszont sok német állította, hogy „mi nem tudtuk”, meg hogy „nem a mi hibánk volt”.

Más történelmi okai is lehetnek a két nép hasonszőrűségének. A vizigót kapcsolat miatt sok spanyol ereiben folyik német vér. A germán gyökerű szavakban – például *ganso* (*Gans* = liba) és *queso* (*Käse* = sajt) – egyértelműen kimutatható nyomokon túl talán ez magyarázza, hogy mindkét nép nőtagjainak szokatlanul mély és dallamos hangjuk van.

Aztán ott a Habsburg-kapcsolat, meg az, hogy az évszázadok során többször nyújtottak menedéket német bevándorlóknak, először a XVIII. századi andalúziai kolóniákon letelepedőknek (ezek olyan romantikus nevű helységek, mint La Luisiana, La Carlota és La Carolina), végül a második világháború utáni politikai menekülteknek.

2. szöveg

Tudatunk módszeres edzése – a boldogságra való törekvés, a pozitív tudatállapotunkra való koncentrálással és a negatív gondolatok száműzésével megvalósított valóságos belső átalakulás – az agy szerkezete és működése miatt lehetséges. Olyan aggyal jövünk a világra, amelybe genetikusan be vannak kódolva bizonyos ösztönös viselkedésminták; tudatunk, érzelmi rendszerünk és fizikumunk olyanná alakult, hogy reagáljon a környezetre, ezzel biztosítva az életben maradási. Az alapvető parancsok be vannak kódolva a számtalan idegsejt aktivitációs mintáiba, az agysejtek meghatározott kombinációiba, amelyek reagálnak bármely történésre, tapasztalatra vagy gondolatra. Ám agyunk beidegzése nem statikus, nincs visszavonhatatlanul rögzítve. Agyunk képes az alkalmazkodásra. A kutatók dokumentálni tudják azt a tényt, hogy az agy új minták létrehozására képes, vagyis az idegsejtek és a neurotranszmitterek (az idegsejtek közötti üzeneteket vivő vegyi anyagok) új kombinációját hozza létre válaszul egy új ingerre. Sőt, agyunk formálható, folyamatosan változik, az új gondolatok és tapasztalatok hatására átalakul a beidegződési minta is. A tanulás következtében az egyes idegsejtek funkciója is megváltozik, így téve lehetővé, hogy az elektromos jelek könnyebben keresztüljussanak rajtuk. Kutatók az agynak ezt a változásra való képességét „plaszticitásnak” nevezik.

3. szöveg

Az állam jóléti szerepvállalását kialakulásának kezdete óta folyamatos bírálatok érik. A 19. század végén Németországban került sor először a társadalombiztosítás szűk körű bevezetésére, ami akkor még csak az ipari munkásoknak nyújtott szerény mértékű juttatásokat, s a 19-20. század fordulóján a társadalombiztosítási kiadások csupán a GDP mintegy 1%-át tették ki. A német ipar képviselői azonban megkongatták a vészharangot, azzal érvelve, hogy a társadalombiztosítás a termelési költségek olyan megugrásával jár, ami versenyképtelenné teszi az országot a nemzetközi piacokon. Hasonló jelenségek alapján Gösta Esping-Andersen – a jóléti rendszerek nemzetközileg kétségkívül legtöbbet idézett kutatója – évekkel ezelőtt felhívta a figyelmet arra, hogy a jóléti állam második világháború utáni nyugat-európai történetét is végigkíséri a válságdiskurzus, s az állam szociális tevékenységét már az 1950-es és 1960-as

években is támadták mind a jobb-, mind pedig – más okok miatt – a baloldalról (Esping-Andersen, 1997,63). Kétségtelen azonban, hogy a jóléti államot ért kritikák az 1970-es évek közepétől felerősödtek, sőt a jóléti állam válságáról is a korábbinál szélesebb körben beszéltek. A következőkben azt tekintjük át, hogy az utóbb két-három évtizedben milyen főbb bírálatok érték az európai jóléti államokat – pontosabban az államok kiterjedt jóléti tevékenységét –, s azt is igyekszünk megvizsgálni, hogy ezek az érvek mennyiben igazolhatóak. Más-ként megfogalmazva: valóban válságba kerültek-e az európai jóléti államok az ezredfordulón?

4. szöveg

Képesek vagyunk boldogságtartományunk legfelső szintjén élni? A csak pillanatnyi örömet okozó törekvésekhez képest milyen akaratlagos változók hoznak létre életünkben tartós növekedést?

Pozitív érzelmeket érezhetünk a múlttal, a jellel és a jövővel kapcsolatban is. A jövővel kapcsolatos pozitív érzelmek magukba foglalják az optimizmust, a reményt, a hitet és a bizalmat. A jelen érzései az öröm, az eksztázis, a nyugalom, az élvezet, a pezsgés, a szórakozás és (a legfontosabb) a „flow”; ezek azok az érzelmek, melyekre általában a legtöbb ember gondol, amikor alkalomszerűen – ám túlzottan ritkán – a „boldogságról” beszél. A múlttal kapcsolatos pozitív érzelmek közé tartozik az elégedettség, a kielégítettség, a beteljesedés, a büszkeség és a derű.

Döntő fontosságú megérteni, hogy az érzelmek e három időbeli iránya különböző, és nem szükségszerűen kapcsolódnak szorosan egymáshoz. Bár mindhárom értelemben kívánatos a boldogság, ez nem mindig történik meg. Például lehetséges büszkének és elégedettnek lenni a múlttal kapcsolatban, de savanyúnak lenni a jellel és pesszimistával a jövővel kapcsolatban. Hasonlóképpen lehetséges sok élvezettel élni a jelenben, de keserűnek lenni a múlttal, és reménytelennek a jövővel kapcsolatban. A boldogság mindhárom fajtáját megismerve képesek leszünk érzelmeinket pozitív irányba mozdítani, mert megtanuljuk, hogyan változtassuk meg érzéseinket a múlttal kapcsolatban, hogyan gondolkozzunk a jövőről, és hogyan tapasztaljuk meg a jelent.

5. szöveg

A diplomáciának hagyományosan kettős rendeltetése van: egyrészt a konfliktusok megelőzése, rendezése és kezelése, másrészt az együttműködés előmozdítása. Az évszázadok során mindkettő tekintetében kialakultak a kölcsönösen elfogadott módozatok, eljárások, melyeket professzionálisan felkészült személyek alkalmaznak. Ugyanakkor a belső ügyekben korlátlan hatalommal rendelkező állam nemzetközi kapcsolataiban – ez a diplomácia tárgya – kénytelen számolni más államok hasonló hatalmával. Az állam belső rendjét szuverén jogainak gyakorlásával alakíthatja ki. Az államok összességére kiterjedő nemzetközi rendet azonban csak másokkal együtt határozhatja meg. Ilyen módon a nemzetközi jogrend valójában az egyet nem értés elismerésén nyugszik, minden államnak

azon a korlátozott képességén, hogy megállapodásokat hozzon létre. Annak megértésén, hogy az egyes országok, nemzetek a számukra előnyös rend kialakítására, vagy különösen kikényszerítésére csak korlátozott képességgel rendelkeznek, s ebben számolniuk kell más államok, nemzetek – nekik kedvező rend kialakítására irányuló – akaratával. A nemzetközi kapcsolatok alakítása ezért mindig arra irányuló kényes művelet, hogy a szándékokat és képességeket ki-puhatolja, a hatalmi tényezőket összeegyeztesse, s ennek során rátaláljon egy olyan fenntartható rendre, amely teljesen senkinek a számára sem kielégítő, de mindenki kész azt elfogadni, elviselni, különösen, mert nem áll hatalmában azt módosítani. Ezt aztán általánosan elfogadott nemzetközi jogszabályok bástyázzák körül, s következetes, ám hajlékony diplomáciai módszerek juttatják érvényre.

6. szöveg

E könyv címe, jóllehet egyesek szemében pimasznak tűnhet, szándéka szerint nem egy újabb vad kirohanás a freudisták ellen. Igaz, ha nem hittem volna, hogy Freud letaszítható a talapzatáról, még hozzá átfogóbb és következetesebb módon, mint ez idáig, nem egészen így veszem fel a kesztyűt. Ám az itt következő oldalakon megpróbáltam azt az állítást szem előtt tartani, mely szerint „ma már mindannyian freudisták vagyunk”. Mivel azt hiszem, ebben az állításban van némi igazság, a pszichoanalízis megalapítóját nem egyszerűen a tulajdon eszméinek a hirdetőjeként próbáltam látni, hanem inkább úgy, mint a *mi* eszméinknek a megtestesítőjét. Végcélom nem az, hogy megalázzam Freudot, vagy hogy végzetes csapást mérjek akár rá, akár a követőire. Meggyőződéseit és személyiségét szeretném értelmezni és megvilágítani annak érdekében, hogy jobban megértsük tulajdon kultúránkat, tulajdon történelmünket és – igen – tulajdon pszichológiánkat. *Konstruktív* módon szeretném elemezni Freud azon tévedéseinek természetét és forrásait, melyekre a cím elsősorban utal.

7. szöveg

Mondanom sem kell, hogy az európai gondolkodás és egyben az európai népek közötti kulturális szolidaritás leghivatottabb őrzője a tudomány és a költészet. Annál fájdalmasabban kell érintsen minden gondolkodót, hogy annak a rágalomhadjáratnak, amely a vezető európai nemzetek közötti tragikus kulturális szakítást a legkiélezettebben fogalmazta meg, éppen a költőktől és tudós társaságoktól kellett kiindulnia. Lehetséges – és mi szeretnénk elhinni –, hogy az európai költészet és tudomány képviselői többségének szilárd benső meggyőződése, hogy az európai népek kulturális szolidaritása egész civilizációnk fundamentális elve, sajnos azonban az író- és tudósvilág ismertté vált megnyilatkozásaiban alig-alig vagy egyáltalán nem esett szó erről az alapelvről. Ellenkezőleg: a nagy, kölcsönös rágalomkampányok legfontosabb dokumentumai már-már zavarba ejtő módon tanúskodnak az európai szellemiség teljes hiányáról, s még a konciliáns nyilatkozatok, néhány nemesebb gondolkodású tudósegyéniség megnyilvánulásai sem utalnak sehol erre a kulturális szolidaritáselvre, sehol

sem figyelmeztetnek arra, hogy a költőnek és tudósnek, már csak hivatásánál fogva is, természetszerűen eme szolidaritásgondolat papjának kellene lennie.

8. szöveg

Alvászavarok: lehetséges megoldás

Sokan a gyógyszerekhez fordulnak segítségért: ez rövid távon hatásos lehet, de soha nem szabad hosszú távra alkalmazni.

Általában a felírt nyugtatók 70-80%-a alvási zavarokra használt. A hatvanas években a barbiturátok – amelyek nagyon erős altatók – vezették a felírt altatók listáját. Ma már alvási problémák kezelésére nem használják, mivel léteznek biztonságosabb gyógyszerek.

Számos dolgot lehet tenni a jó alvás érdekében, mielőtt a tablettákért nyúlunk. Az altatók nem biztosítanak természetes alvást.

Megváltoztatják az alvási szokások normális menetét, és csökkentik az alapvető fontosságú álomszakasz idejét. Gyakran napközben is hatnak, amitől kimerült, „másnapos” lesz az ember, teljesítménye visszaesik. Hosszas használat után függőség alakulhat ki.

A jó alvási program

Elemezzük az alvási problémánkat. Próbáljunk meg rájönni, mi is okozhatja. Belőlünk ered – aggódunk, szomorúak vagyunk, félünk? Túl sok gondolat kavargó a fejünkben?

Egy „csomagmegőrző”-nek nevezett gyakorlat segíthet. Rendezzük gondolatainkat és aggodalmainkat kezelhető rendbe, mondjuk, négy vagy öt különböző csoportba, aztán képzeljük el, hogy mindezeket egy bőröndbe pakoljuk, és a bőröndöt elvisszük egy vasútállomás csomagmegőrzőjébe.

Ne feledjük, hogy nagy szükségünk van a jó alvásra, és életünk „csomagja” jelenleg kissé túlsúlyos ahhoz, hogy mindenhová magunkkal cipeljük. Tehát el kell vinnünk valahová, ahol megőrzik.

9. szöveg

Gyermekünk fejlődésének során az érintés érzelmi kielégülésének nélkülözhetetlen része marad. Megfogja a kezünket, amikor együtt megyünk valahová, csüng rajtunk, amikor fél, és szeret az ölünkben ülni, hogy megölelgessük, amikor fáradt vagy tévét néz. Amikor társaival játszik, szintén szüksége van fizikai kontaktusra – a kisgyermekek ezért imádnak hancúrozni egymással. Gyermekünknek szüksége van az ilyenfajta kontaktusra, bár ez ahogyan növekszik, egyre inkább csökken. Mire 13-14 éves lesz, az érintés szinte kizárólag csak a családra korlátozódik, megölel egy rég látott rokont, megöleli a testvérét a születésnapján. Később esetleg egy kibontakozó romantikus kapcsolatban újra fontossá válik. Az érintés olyan kétirányú csatorna, amellyel közvetítheti és fogadhatja az érzéseket.

A személyiség hatással van az érintés szükségességére. Gondoljunk csak azokra a gyerekekre és felnőttekre, akiket ismerünk. Sokan az interakció során

gyakran használják az érintést, kezet fognak a találkozáskor, finoman megérintik a vállunkat, amikor elbúcsúzunk, megveregetjük a másik vállát, ha gratulálunk neki. Vannak, akik nem ilyen kifejezőek fizikálisan, nem használják az érintést ennyire nyilvánvalóan. Például azok, akik anélkül köszönnek el, hogy hozzáérnének a másikhoz, vagy akik csak azt mondják, „nagyszerű”, ahelyett, hogy megütögetnének a vállunkat. Személyiség kérdése, de legtöbbször nincs összefüggés a gyermek vele született gyengédség-érzése, szeretete, együttműködése és a fizikai érintés mennyisége között.

A szövegek forrása:

1. szöveg = fordítás

Hill, R. 1999. *Mi, európaiak*. Budapest: Geomédia Szakkönyvek. Fordította: Polyák Ildikó. 29.

2. szöveg = fordítás

Öszentsége a Dalai Láma és Dr. Howard C. Cutler 2000. *A boldogság művészete. Kézikönyv az élethez*. Budapest: Trivium Kiadó. Fordította: Süle Gábor.

3. szöveg = eredeti magyar szöveg

Tomka B. 2009. Jóléti államok az ezredfordulón: válságjelek vagy válságmitoszok? *Magyar Tudomány* 2009/2. 197.

4. szöveg = fordítás

E. P. Seligman, M. 2002. *Autentikus életöröm. A teljes élet titka*. Győr: Laurus Kiadó. Fordította: Erdélyi András István.

5. szöveg = eredeti magyar szöveg

Kincses L. 2005. *Diplomáciatörténet*. Budapest: ELTE ÁJK Egyetemes Állam- és Jogi Történeti Tanszéke, HVGORac Lap-és Könyvkiadó Kft. 15.

6. szöveg = fordítás

Webster, R. 2002. *Miben tévedett Freud? Bűn, tudomány, pszichoanalízis*. Budapest: Európa Könyvkiadó. Fordította: Greskovits Endre.

7. szöveg = eredeti magyar szöveg

Palágyi M. 1999. Az európai civilizáció válsága. *Valóság* 1999/11. 95.

8. szöveg = fordítás

Családi egészségtan. Amit az egészségről tudni kell a születéstől idős korig! 1995. Budapest: Esély Kiadó és Kereskedelmi Kft. Fordította: Mátyási Gizella. 25–26.

9. szöveg = fordítás

Woolfson, D. 1999. *Gyerek testbeszéd – Mit jelentenek gyermekeink jelzései és kifejezései?* Budapest: Trivium Kiadó. Fordította: Lénárd Csilla. 77.